

ТІНЬОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

В цій роботі розглянуті статистичні дані які відображають стан тіньового ринку в Україні, та чинники які сприятимуть детінізації ринку, а також розгляд тіньового ринку праці.

Ключові слова: тіньова економіка, детінізація, тонізація ринку праці, чинники детінізації.

Abstract

In this paper, the statistical data that reflects the state of the shadow market in Ukraine, and the factors that will promote the shadowing of the market, as well as the consideration of the shadow labor market, are considered.

Keywords: shadow economy, shadowing, tonization of the labor market, factors of shadowing.

Тіньова економіка в Україні є однією з найбільших перешкод розвитку конкурентоспроможності країни, зростання соціальних стандартів життя населення та інтеграції в європейське співтовариство. Вона є відображенням активної криміналізації економічних процесів, високої корумпованості органів державної влади та низької правової і податкової культури юридичних та фізичних осіб.

Тіньова економіка (англ. *Black economy, Ghost economy, Shadow economy*) — господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. «Тіньові» підприємства не перерозподіляють власних доходів до бюджетів та державних цільових фондів, вони не сплачують податків, збільшуючи власні прибутки.

Негативні наслідки поширення тіньової економіки:

- несплата податків спричиняє фінансові труднощі для держави, змушує її або скорочувати фінансування важливих соціальних, інвестиційних та інших програм, або через запозичення нарощувати борг, який фактично стає додатковим тягарем для платників податків;
- зумовлює макроекономічні диспропорції та структурні перекося;
- спотворення конкурентного середовища, створення штучних переваг для окремих суб'єктів господарювання підриває основи ринкової економіки;
- збагачення за рахунок несплати податків і зборів призводить до спотворення трудової та дійсно підприємницької мотивації;
- акумульовані тіньовим бізнесом кошти стають джерелом злочинної діяльності, корупції, фальсифікації політичної демократії, тероризму тощо [1].

Одна з головних загроз, які несе в собі тіньова економіка, полягає у спотворенні законів та інструментів ринку, а, отже, основ побудови збалансованої економічної системи.

Серйозні наслідки тіньової економіки зумовлюють необхідність відповідного реагування, передусім, з боку держави, вжиття нею заходів виведення економіки з "тіні" (детінізації економіки). Як показує практика, цю проблему не можна розв'язати одноразовими актами або кампаніями репресивного характеру. Безумовно, проти зловмисників, тобто тих, хто свідомо порушує чинні закони, зокрема в економічній сфері, мають вживатися каральні заходи. Проте пріоритетним напрямом діяльності держави у процесі детінізації економіки має бути легалізація фінансових, людських та організаційних ресурсів тіньової економіки з метою їх використання у реальному секторі економіки.

За даними МВФ розмір тіньового сектора в структурі економіки України складає 44,8%.

Про це йдеться в доповіді економіста Леандро Медіни з африканського департаменту МВФ і Фрідріха Шнейдера з Університету Кеплера (Лінц). Дослідження охоплює період з 1991 року по 2015 рік і показує, як змінювався показник з року в рік [2].

Так, згідно з розрахунками, середній розмір тіньової економіки України з 1991 року по 2015 рік оцінюється в 44,8% ВВП, а в 2015 році – 42,9%.

Для порівняння: в Росії показники тіньової економіки становили 38,4% в середньому і 33,7% ВВП в 2015 році, в Азербайджані – 52,19% і 43,66%, Вірменії – 42,59% і 35,96%, Грузії – 64,87% і 53,07%

У Казахстані в середньому 38,88% і 32,82% у 2015 році, Молдові – 43,43% і 39,68%, Таджикистані – 42,99 і 37,73%, Киргизстані – 37,92% і 30,78 %, Естонії – 23,8% і 18,49%, Латвії – 22,23% і 16,62%, Литві – 25,15% і 18,65%, Польщі – 25,1% і 16,67% ВВП.

Починаючи з 1991 року, коли тіньова економіка України оцінювалася в 38,96% ВВП, показник безперервно зростав до 1998 року, досягнувши пікової позначки в 57%.

Низхідна тенденція спостерігалася до 2008 року – показник знизився до 36,65%.

Фінансова криза стала причиною “відскоку”, і протягом 2009-2014 років рівень тіньової економіки коливався в межах “39,2% – 43,5%”. Для порівняння, в розвинених країнах показник знаходиться в межах від 7% до 15% ВВП (США, Нідерланди, Японія, Швейцарія, Сінгапур)[3].

Однак, за попередніми розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі у січні-вересні 2017 року рівень тіньової економіки склав 33% від офіційного ВВП, що на 3 в.п. менше, ніж показник за 9 місяців 2016 року. Розбіжності оцінок вітчизняних та зовнішніх експертів щодо визначення рівня «тіні» в країні зумовлені тим, що чітких алгоритмів проведення таких розрахунків не існує, а застосування кожного з них має свої сильні та слабкі сторони. Але всі погоджуються з тим, що в Україні значний обсяг економічної діяльності знаходиться в «тіні».

Головними чинниками, що сприяли детінізації, стали:

- продовження стабілізації економіки, зокрема помірні темпи зростання виробництва у відповідь на розширення як внутрішнього, так і зовнішнього попиту, стабільність курсу та помірні інфляція;
- покращення очікувань бізнесу та населення;
- послаблення інвестиційних ризиків на тлі макрофінансової стабілізації та продовження процесів реформування економіки.

Факторами, які негативно впливали на економіку в цілому за 9 місяців 2017 і зокрема сприяли тінізації, були низька довіра до інститутів влади; виклики стабільності фінансової системи і наявність непідконтрольних владі територій, утворених у ході військової агресії на території країни.

Автори [4] використовували визначення Організації економічного співробітництва і розвитку 2016 року, яка враховує в “непостережуваних” секторах економіки, в тому числі, незаконну активність (виробництво ВВП, що припадає на чисто кримінальну діяльність), “статистичне підпілля” (законну, але таку економіку, що не обчислюється статистикою), виробництво для власних потреб домогосподарств, методи явно враховують і “тінь”, створену для уникнення від податків.

Відзначається, що ця робота є першим системним додатком нових статистичних методів оцінки тіньової економіки, що розвивалися в 2010-2017 роках в економічній науці [4].

Важливе місце у системі тіньової економіки належить тінізації ринку праці. Ринок праці в Україні перебуває у кризовому стані, причинами цього слід визнати: втрату Україною традиційних ринків збуту (на які була орієнтована продукція національного виробництва), падіння цін на сировину і напівфабрикати на світових ринках, що робить нерентабельним таке виробництво та збільшує безробіття. Процес структурної перебудови національного виробництва може затягнутися на роки. Поряд з цим, на ринок праці в Україні «тисне» і збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб з Донбасу та Криму. За офіційними даними, у 2013 р. та 2014 р. в Україні на одне вакантне місце претендувало 10 безробітних (зареєстрованих у Державній службі зайнятості), то у 2015 р. такий показник становив 13 осіб на одне місце, а у січні 2016 р. 16 осіб [5]. До Державної служби зайнятості з 2014 р. звернулося 63,4 тис. переселенців з Донбасу та Криму, а працевлаштувалось – 14,3 тис. осіб (22 %); 3,8 тис переселенців пройшли професійну перекваліфікацію; 5,5 тис. осіб працювали на тимчасових роботах. Отже, можна припустити, що понад 39 тис. переселенців працюють у «тіні». В цілому, за рік у Державній службі зайнятості України офіційно реєструється біля 500 тис. осіб безробітних (1,9 – 2 % працездатного населення країни); понад 55 % з них – це жінки (переважно, у віці понад 40 років), багато людей передпенсійного віку (з вищою освітою). Таким категоріям населення вкрай важко офіційно працевлаштуватися. За експертними оцінками, в Україні у «тіні» працює понад 3,5 млн. осіб (сфера послуг, будівництво, реалізатори на ринках), які отримують заробітну плату «у конвертах» [6].

Тіньова економіка та тіньовий ринок праці тісно взаємодіють. Існування такого соціально-економічного явища, як тіньовий ринок праці зумовлює суттєве скорочення доходів бюджету, а саме – частки податкових надходжень. Натомість – скорочення бюджетних надходжень «тягне» за собою

подальше скорочення бюджетних витрат на освіту, науку, культуру, на фінансування соціальної сфери. Найбільший рівень «тіньової» зайнятості, за оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, притаманний таким галузям української економіки: операції з нерухомістю – біля 62,0 %; страхування – 53,0 %; будівництво – 40,0 %; роздрібна торгівля – 32,0 %. «Тіньова» зайнятість у промисловості України на 32,5 % перевищує офіційну [6]. В основному, це стосується будівельних робіт, низькооплачуваних професій, оплати некваліфікованої праці.

Отже, виходячи з вищевказаного, виникає необхідність детінізації економіки України, що нажалі є складною проблемою для органів влади. Пріоритетами детінізації економіки у контексті реалізації економічних реформ є детінізація фінансових потоків та легалізація ринку праці. Одним з шляхів детінізації економіки може бути здійснення таких заходів:

1. Забезпечення ринкового регулювання економіки та проведення антикорупційної реформи. (Проведення антикорупційної реформи; створення Антикорупційного бюро, що буде відповідати за ефективну координацію комплексної антикорупційної програми в державі; покращення ІТ-інфраструктури державного управління; створення рівних умов підприємницької діяльності для усіх суб'єктів господарювання).

2. Податкові вдосконалення. (Забезпечення всім суб'єктам господарювання однакових умов оподаткування; зменшення податкового навантаження; забезпечення ефективного податкового адміністрування та стабільності державних фінансів; посилення відповідальності за використання тіньових податкових схем при веденні бізнесу та умисній мінімізації податкових зобов'язань).

3. Реформування банківської системи. (Поширення безготівкових розрахунків для контролю джерела доходів; підвищення прозорості діяльності Національного банку України щодо рефінансування банків, гнучкого валютного курсоутворення; розбудова ефективної системи повернення з-за кордону коштів та активів).

4. Реформа ринку праці. (Вдосконалення пенсійної системи; посилення відповідальності за ухилення від оформлення трудових відносин між працівником і роботодавцем, а також за ухилення від сплати податків і страхових внесків; зменшення податкового навантаження; якісніший аналіз проектів змін до податкового законодавства надасть змогу зменшити ризики економічної діяльності і поліпшити планування бюджету організацій).

5. Судова реформа. (Має бути направлена на забезпечення гарантій справедливого суду та виконання судових рішень, захист прав власності, боротьбу з рейдерством; зменшення корупції, підвищення професіоналізму судових та правоохоронних органів; посилення незалежності від політичних процесів, зміцнення ролі конституційного правосуддя та забезпечення прозорості та неупередженості судових процесів).

ВИСНОВКИ

Тіньова економіка є складним багатоієрархічним явищем, яке охоплює економічні та соціальні процеси. Зростання обсягів тіньової економіки у світі оцінюється експертами (в середньому) на рівні 6,2 % за рік. За Інтегрованим показником рівня тіньової економіки, «тінь» в Україні перевищує 40 % ВВП.

Водночас динаміка детінізації стримується досі невирішеними проблемами, що негативно позначається на показниках розвитку економіки країни в цілому. Це, зокрема: збереження значних викликів стабільності фінансової системи країни в умовах триваючого збанкрутіння банків та виведення їх з ринку; утримання напруги у міжнародних відносинах з РФ; наявність територій, непідконтрольних владі, утворених у ході військової агресії на території країни; низька довіра до інститутів влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія. [текст]: навч. посіб. /А.В. Сірко – К. :«Центр учбової літератури», 2014. – 416 с. ISBN 978-617-673-308-9.

2. Тіньова економіка України досягає 45% - МВФ. [Електронний ресурс] : [Електронний документ]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/02/9/633941/> Економічна правда, автор Олександр Колесніченко – 2018. – (дата звернення 10.03.2018) – Назва з екрана.

3. Біла С. О. Детинізація національної економіки як складова соціально-економічних реформ: світовий досвід та виклики для України // Економічний вісник університету. – Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2016.

4. Національний банк України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>

5. Офіційний сайт Державної служби статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

7. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf (дата звернення 12.03.2018) – Назва з екрана.

Фомич Наталія Іллівна – студентка групи МОп–14б, факультет менеджменту і інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Науковий керівник: **Кавецький В'ячеслав Валерійович** – старший викладач кафедри економіки підприємства та виробничого менеджменту, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Fomich Natalia Ilyivna - student, faculty of management and information security, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa.

Vyacheslav Kavetskiy V. – senior lecturer of the Department of Economics of enterprise and production management, Vinnytsia national technical University, Vinnytsia.